

УДК 336.225.3(477)

Панасюк О.В.

*кандидат економічних наук,**доцент кафедри аудиту та економічного аналізу**Національного університету державної податкової служби України*

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ

FINANSIAL MECHANISM OF SUBJECTS SMALL BUSINESS UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається сутність та об'єктивна необхідність використання фінансових механізмів розвитку суб'єктів малого підприємництва України, розкривається схема реалізації фінансових механізмів розвитку малого підприємництва через фінансові інструменти визначаються проблеми та перспективи ефективного використання цих механізмів в Україні.

Ключові слова: суб'єкти малого підприємництва, фінансові механізми, фінансовий метод, фінансові інструменти, фінансові важелі, фінансова підтримка.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается сущность и объективная необходимость использования финансовых механизмов развития субъектов малого предпринимательства, раскрывается схема реализации финансовых механизмов развития малого предпринимательства через финансовые инструменты определяются проблемы и перспективы эффективного использования этих механизмов в Украине.

Ключевые слова: субъекты малого предпринимательства, финансовые механизмы, финансовый метод, финансовые инструменты, финансовые рычаги, финансовая поддержка.

ANNOTATION

The article considers the essence and the objective necessity of the use of financial mechanisms for the development of small businesses, discloses a scheme for the implementation of the financial mechanisms of development of small business through financial instruments defines the problems and prospects of effective use of these mechanisms in Ukraine.

Keywords: small businesses, financial mechanisms, financial method, financial instruments, financial leverage, financial support.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших важелів, що регулюють фінансові взаємовідносини суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки, є фінансові механізми. Вони вирішують важливе питання – забезпечують ефективне функціонування суб'єктів господарювання. Водночас вітчизняна практика свідчить про недостатній рівень ефективності використання фінансових механізмів розвитку суб'єктів малого підприємництва, їх неадекватність умовам функціонування ринкового господарства. Саме тому фінансові механізми розвитку суб'єктів малого підприємництва сьогодні знаходяться у числі важливих фінансово-економічних проблем, від позитивного вирішення яких значною мірою залежить як доля самого малого підприємництва та і доля трансформаційних процесів в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню проблем фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва

приділяється значна увага науковців, практиків, представників органів державної влади. Серед вітчизняних науковців, які здійснили важливий вклад в дослідження проблем розвитку суб'єктів малого підприємництва, можна відзначити праці В.Д. Базилевича, О.І. Барановського, Л.О. Боцьори, З.С. Варналія, Т.Г. Васильціва, Л.І. Воротиної, С.Г. Дриги, Ю.І. Єханурова, Я.А. Жаліла, Ю.Б. Іванова, Д.В. Ляпіна, Д.С. Покришки, М.О. Слатвінської та інших.

Метою статті є дослідження сутності та об'єктивної необхідності використання фінансових механізмів розвитку суб'єктів малого підприємництва, визначення проблем та перспектив застосування цих механізмів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Мале підприємство сьогодні є важливим невід'ємним структурним елементом сучасної ринкової економіки. У цьому контексті важко не погодитися з професором З.С. Варналієм, який зазначає, що «у ході еволюції ринкового господарства значення малого підприємництва зростає, що виявляється в перетворенні його у структуроутворювальний елемент ринкової економіки. Роль та функції малого підприємництва із загальноекономічних позицій оцінюються як один із найважливіших факторів економічного розвитку суспільства, яке спирається на ринкові методи господарювання. Його важлива функція – сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, тобто воно відкриває простір вільному вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту» [5, с. 9].

Водночас на шляху розвитку суб'єктів малого підприємництва України стоїть багато проблемних питань серед яких можна виділити наступні: надмірні адміністративні бар'єри; нестача власних обігових коштів; недостатня підтримка малого підприємництва з боку держави; складність одержання обов'язкових дозволів і погоджень у відповідних державних установах (особливо для відведення земельних ділянок); складність в отриманні фінансово-кредитної допомоги, високі відсоткові ставки по кредитам; дефіцит інвестиційних ресурсів тощо.

З метою подолання основних проблем, які заважають розвитку суб'єктів малого підприєм-

емництва важливим є застосування фінансових механізмів їх розвитку. До фінансових механізмів розвитку малого підприємництва в Україні відносяться: механізм самофінансування (рахунок власних коштів підприємців); бюджетний механізм; кредитний механізм.

Фінансовий механізм розвитку малого підприємництва, як справедливо зазначає Л.О. Боцьора, – це сукупність фінансових методів, інструментів і важелів, котрі взаємопов'язані та взаємодіють між собою на державному, внутрішньому й ринковому рівнях. Ці методи спрямовані на реалізацію економіко-інвестиційних та соціальних функцій малого підприємництва за відповідної нормативно-правової, інформаційної, інституційної й інфраструктурної системи його забезпечення [4, с. 85].

Основу фінансового механізму розвитку суб'єктів малого підприємництва становлять фінансові методи, інструменти та важелі. Вони є різними залежно від рівня застосування. До фінансових методів належать: планування та прогнозування; фінансування; кредитування; оподаткування; інвестування; страхування.

Розглянемо схему реалізації фінансового механізму розвитку малого підприємництва (табл. 1) через фінансові інструменти. З таблиці видно, що на державному рівні розвиток малого підприємництва забезпечується завдяки ефективному застосуванню фінансових інструментів та важелів державою та її інститутами. На ринковому рівні застосовуються фінансові інструменти та важелі під час взаємодії суб'єкта малого підприємництва та інших суб'єктів господарювання. На внутрішньому рівні для розвитку підприємства застосовуються фінансові інструменти та важелі безпосередньо самим суб'єктом малого підприємництва.

Фінансовий метод – це «спосіб впливу фінансових відносин на економічні процеси з метою досягнення певної мети» [3, с. 28]. До таких методів належать: планування та прогнозування, кредитування, інвестування, страхування та оподаткування.

Фінансові інструменти – конкретні способи реалізації фінансового методу, які прямо впливають на розвиток малого підприємництва.

Фінансові важелі – це засоби, використання яких дає можливість поживити, підсилити діяльність та сприяти розвитку малого підприємництва. До таких важелів відносяться: ставка податку, розмір мінімальної заробітної плати, норми амортизаційних відрахувань; різноманітні плани, прогнози щодо діяльності малих підприємств, програми розвитку малого підприємництва; чистий прибуток, власний капітал, грошові фонди, амортизаційні відрахування, кошти від продажу ліквідних активів, кредиторська заборгованість, спонсорські кошти, лізинг, факторинг, форфейтинг, дотації, субвенції, програмно-цільове фінансування, норми амортизаційних відрахувань; кредити банків, позики кредитних спілок, ломбардів, інвестиційне кредитування; державні кредити, надання банкам податкових пільг за коштами, які спрямовані на кредитування малого підприємництва; капітальні інвестиції, вкладення коштів в акції та інші цінні папери, франчайзинг, венчурне фінансування, державні закупівлі, часткова компенсація процентних інвестування; вибір оптимальної схеми оподаткування та оптимізація договірних відносин; податки, збори, обов'язкові платежі, штрафні санкції, податкові пільги, податковий інвестиційний кредит, податкові канікули, відстрочення зі сплати податків, розмір мінімальної зарплати оподаткування; витрати на страхування предметів застави, страхове відшкодування, державні гарантії за кредитами.

За даними Державної служби статистики України, у 2014 році до основних джерел фінансування для всіх суб'єктів господарювання залишалися власні кошти, відсоток яких становив 59,2% від загального обсягу фінансування в середньому по Україні, кредити й інші зовнішні позики становили 16,1%, кошти з держбюджету – 6,3% і кошти місцевих бюджетів – 3,2% [7].

Таблиця 1

Фінансовий механізм розвитку малого підприємництва в Україні

Рівні фінансових інструментів та важелів		
Державний (бюджетний) рівень	Ринковий (кредитний) рівень	Внутрішній рівень (механізм самофінансування)
<ul style="list-style-type: none"> - державні кредити; - національна та регіональні програми розвитку малого підприємництва; - дотації, субвенції, програмно-цільове фінансування; - державні гарантії за кредитами; - податкові пільги, податковий інвестиційний кредит, податкові канікули, відстрочення зі сплати податків; - податки, збори, обов'язкові платежі, штрафні санкції; - державні закупівлі. 	<ul style="list-style-type: none"> - кредити банків, позики кредитних спілок, ломбардів, інвестиційне кредитування; - вибір оптимальної схеми оподаткування; - франчайзинг та венчурне фінансування; - програми співпраці з професійними учасниками фінансового ринку; - страхове відшкодування; - лізинг, факторинг, форфейтинг. 	<ul style="list-style-type: none"> - вибір оптимальної схеми оподаткування; - поворотна фінансова допомога від засновників; - чистий прибуток, власний капітал, грошові фонди; - капітальні інвестиції; - кошти від продажу ліквідних активів.

Джерело: складено автором на основі даних [2]

У сучасних умовах господарювання крім грошових нагромаджень і чистого прибутку використовується амортизація як одне з внутрішніх джерел фінансових ресурсів малих підприємств, як одного із суб'єктів малого підприємства. Збільшення величини амортизації зменшує суму прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, що, у свою чергу, веде до зменшення суми податку на прибуток.

Обсяги чистого прибутку та амортизаційних відрахувань не можуть бути основними джерелами фінансування розвитку малого підприємства оскільки є досить незначними. Питома вага чистого прибутку в обсязі власних фінансових ресурсів у середньому за 2010–2014 роки становила 8,58%, а амортизаційних відрахувань – 2,85%, і найбільшу частину власних фінансових ресурсів займає власний капітал – у середньому 89,14%. Частиною власних ресурсів підприємств, авансованих в обігові активи для забезпечення безперервного виробничого процесу, є власний оборотний капітал малих підприємств (ВОК). Величина забезпечення яким для ведення нормальної господарської діяльності має бути в межах 1/3 від величини власного капіталу підприємства [8, с. 142].

До основних видів державної фінансової підтримки відповідно до Закону України від 22 березня 2012 р. «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» [9] належать: надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємства; надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; надання позик на придбання і впровадження нових технологій; часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів суб'єктів малого і середнього підприємства; інші види не забороненої законодавством державної фінансової підтримки.

На сьогоднішній день в Україні фінансова підтримка підприємства на рівні держави здійснюється через програму «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємства», на виконання якої у Державному бюджеті України на 2014 рік було виділено 10,3 млн грн. У рамках цієї програми суб'єкти малого підприємства мали змогу отримати кредит, середній розмір якого складав 250 тис. грн. Цільовим методом використання їх було відкриття власної справи або для виробництва і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, нових технологій, будівництва і реконструкції виробничих приміщень. Мікрокредити надавалися через Український фонд підтримки підприємства шляхом проведення конкурсу серед бізнес-планів. У 2014 році Українським фондом підтримки підприємства було видано 37 мікрокредитів на загальну суму 9,0 млн грн, з них: 20 мікрокредитів видано фізичним особам-підприємцям на загальну суму 4,9 млн грн, 17 мікрокредитів видано юридичним особам на загальну суму 4,1 млн грн [1].

На регіональному рівні підтримка розвитку малого підприємства здійснюється через реалізацію регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємства. До головного завдання програми у сфері фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки належить об'єднання фінансових можливостей усіх джерел підтримки малого підприємства в регіоні та створення механізмів ефективного цільового використання виділених фінансових ресурсів.

Варто зазначити, що держава, надаючи фінансову допомогу для розвитку малого підприємства, зовсім не відстежує ефект від освоєння такої допомоги обраними суб'єктами господарювання у масштабах економіки країни. Реалізація та поширення практики мікрокредитування вважаються успішними у разі освоєння виділених ресурсів з державного бюджету згідно з отриманими заявками та/чи проведеними конкурсами на отримання такої допомоги. У 2013 р. мікрокредитів видано 40 малим підприємствам і фізичним особам-підприємцям у розмірі 9,78 млн грн [6], нефінансову допомогу, а саме консультації, навчання, реакція на звернення та скарги, надано понад 5,68 тис. суб'єктам господарської діяльності з понад 3,16 млн малих та середніх підприємств, котрі працюють в Україні, це понад 11 тис. реєструвалося щомісяця.

Дана проблема має такі наслідки: неефективний розподіл наявних ресурсів без уявлення, де саме така допомога отримає найбільшу віддачу для економіки; нездатність оцінити ефективність будь-якої державної допомоги взагалі в її адресній формі.

Розглянемо кредитні механізми підтримки суб'єктів малого підприємства. Основними інститутами, що орієнтовані на надання фінансових послуг суб'єктам малого підприємства в Україні є комерційні банки, інститути державної фінансової підтримки малого підприємства, інститути спільного інвестування, лізингові й факторингові компанії та мікрофінансові інститути такі як кредитні спілки, ломбарди та ін.

Результати опитування банків, які проводив Центр соціально-економічних досліджень «CASE Україна» у травні-червні 2013 року, показав, що обсяг портфеля кредитів малому та середньому бізнесу в 2012 році у більшості банків був знижений на 30% і більше, порівняно з передкризовим 2008 роком. Банки підтверджують, що їх вимоги до фінансового стану та застави від малих і середніх підприємств-позичальників стали більш жорсткішими, вони значно частіше відмовляють таким клієнтам у наданні кредитів порівняно з докризовим періодом, при цьому частка кредитів на розвиток бізнесу зменшилася.

У 2012 році 276 існуючих в Україні небанківських фінансових компаній надали фінансових кредитів за рахунок власних коштів на суму 919,4 млн грн, послуг з фінансового лізингу –

на 1,6 млн грн. На кінець 2012 року в Україні 617 кредитних спілок володіли кредитним портфелем у розмірі 2 531 млн грн, 466 ломбардів надали 8 331,6 тис. фінансових кредитів на суму 6 504,2 млн грн.

В Україні існують такі види комерційних кредитів: експрес-кредити підприємцям-початківцям, готівкою, до 3 років, без застави; кредит готівкою під заставу і без застави; мікрокредити приватним підприємцям для розвитку бізнесу під заставу, при цьому сума кредиту залежить від оціночної вартості майна, що під заставою; кредити на придбання нового або вживаного автотранспорту для суб'єктів підприємницької діяльності, під заставу цього ж автотранспорту; кредити для підприємств агропромислового комплексу; кредити на придбання обладнання.

Варто зазначити, що з 25-ти лідерів ринку фінансових послуг для підприємців лише 3 фінансові установи працюють на ринку кредитування обладнання і лише 8 банків мають окремі програми бізнес-позик на обладнання.

Кредитні ставки в Україні по різних видах кредитів коливаються від 16 до 30%. Більш дешеве фінансування за ставками, нижчими за ринкові, українське мале і середнє підприємство може одержати від європейських структур за рахунок відкриття так званих міжнародних кредитних ліній.

Національним банком України та Кабінетом Міністрів України лише за 2011–2012 роки надано кредитів 523 малим і середнім підприємствам на загальну суму 42,7 млн євро та 30 млн грн відповідно за ставками 11,9–12,3%. Наприкінці 2013 року було погоджено надання ще 10 млн. євро для кредитування малих і середніх підприємств. Програма кредитування малого та середнього підприємництва, що фінансується Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР), передбачає надання 100 млн євро на їх кредитування. Дані програми реалізуються шляхом надання ресурсів банкам-партнерам, котрі в свою чергу видають позики під більш ніжчі за ринкові відсотки підприємствам малого та середнього підприємництва [6].

Проте обсяг кредитних ресурсів міжнародних інститутів і фондів як правило обмежений через досить високі валютні ризики і тому до ведення бізнесу потенційних позичальників більш жорсткі умови і оцінка його кредитоспроможності й застави. Досить вузьке коло банків беруть участь у таких проектах, а види діяльності підприємств, які могли б розраховувати на отримання таких кредитів, дуже обмежені.

Загалом, розвиток системи кредитування малого підприємництва з боку комерційних банків у нашій країні стикається з багатьма проблемами, до яких належать: високі відсоткові ставки по кредитах; короткі строки погашення кредиту; недостатність стартового капіталу у підприємців; відсутність необхідного заставного забезпечення у малих підпри-

ємств; недостатня прозорість фінансових звітів, а саме невідповідність фінансової звітності підприємств, які працювали за спрощеною системою оподаткування, вимогам банків; низька фінансова грамотність керівників малих підприємств; відсутність якісних бізнес-планів; відсутність фінансової та бухгалтерської звітності; низька частка у підприємців власного капіталу; неплатоспроможність деяких підприємців; законодавча неврегульованість на ринку мікрофінансування.

Переважну більшість сектору малого підприємництва в Україні становлять фізичні особи – підприємці, важливим механізмом фінансової підтримки яких є мікрофінансування. Особливо важливим це є для підприємців-початківців оскільки механізм мікрофінансування в усьому світі є одним із найбільш перспективних та ефективних напрямів кредитування. Мікрофінансові організації готові кредитувати позичальника з нульового стажу бізнес-діяльності, тобто тоді, коли банк вважає ризики кредитування занадто високими.

Мікрофінансові організації дуже актуальні в малих міста та селища, тобто ті населені пункти, де банківська інфраструктура або відсутня взагалі, або представлена фрагментарно. Там такі організації можуть бути альтернативою тіньовому ринку кредитування. Формування такої системи мікрофінансових інститутів дає можливість збільшити доступність базових банківських послуг для громадян, кооперативів та приватних підприємств. Розвиток мікрофінансових інститутів здатний стати каталізатором розвитку малого та середнього підприємництва, у тому числі інноваційного.

Регіональні програми розвитку малого підприємництва є типовими та безрезультатними у процесі подальшої реалізації незважаючи на те, що майже всі регіони передбачають у своїх бюджетах кошти на підтримку малого підприємства. Проблема залишається їх фактичне виділення, оскільки обсяги фінансування програмних заходів залишаються незначними, а методи контролю за їх використанням взагалі відсутні.

На сьогоднішній день функціонування механізмів мікрофінансування в Україні є недосконалим та ринок мікрокредитування в Україні розвивається дуже повільно. Так, у 2012 році всіма небанківськими кредитно-фінансовими установами в цілому включаючи міжнародні організації було видано кредитів на загальну суму 15 091,4 млн грн на одного господарюючого суб'єкта підприємницької діяльності, що не є достатнім для розвитку малого підприємства.

Висновки. Основними напрямами підвищення ефективності фінансового механізму розвитку малого підприємництва на основі успішної реалізації державної політики щодо фінансового забезпечення розвитку малого підприємства є: створення сприятливого серед-

овища для започаткування і ведення бізнесу; забезпечення ефективної державної фінансової підтримки розвитку малого підприємництва. Наслідками ефективного реалізації фінансового механізму є досягнення потужного товарно-споживчого, інвестиційно-інноваційного й інституційно-соціального ефектів.

Водночас програма підтримки і розвитку малого підприємництва поступово перетворилася на набір типових заходів, котрі щорічно здійснюються державними і регіональними органами без значних кінцевих результатів. На сьогоднішній день в Україні ще не забезпечені основні компоненти сприятливого економічного середовища для успішного розвитку малого підприємництва: інвестиційні і інноваційні компанії та фонди, регіональні фонди підтримки підприємництва, лізингові компанії, аудиторські фірми, страхові організації, бізнес-центри, бізнес інкубатори.

Необхідна нова методологія програмування розвитку суб'єктів малого підприємництва. Тут важливо проводити заходи з контролю витрат бюджетних коштів, у тому числі і навіть самими підприємцями і проводити більш глибокий аналіз безпосередньо самих програм. За своєю суттю, посилення контролю і прозорості бюджетних фінансових потоків є елементом побудови нормально діючого системного зворотного зв'язку.

Основними напрямками державної підтримки малого підприємництва повинні бути: фінансово-кредитна підтримка, яка реалізується за допомогою прямих і непрямих форм; встановлення системи гарантованого доступу підприємців до кредитних ресурсів, створення різноманітних державних програм підтримки банківських установ, які кредитують мале підприємництво.

Програми розвитку підприємництва, відповідно до визначених суспільних цілей, потребують для своєї реалізації особливого механізму забезпечення. Основне призначення цього механізму полягає у створенні концепції, лінії діяльності органів влади, при якій цілі розвитку підприємництва узгоджуються з можливостями регіону та держави й обмеженнями, що створює зовнішнє середовище.

Основними напрямками підвищення ефективності фінансового механізму розвитку

малого підприємництва на основі успішної реалізації державної політики щодо фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва є: створення сприятливого середовища для започаткування і ведення бізнесу; забезпечення ефективної державної фінансової підтримки розвитку малого підприємництва тощо.

Реалізація запропонованих пропозицій сприятиме вирішенню фінансових проблем малого підприємництва та забезпечить реальний розвиток цього сектора в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітична довідка про хід виконання Програми розвитку малого підприємництва у Київській області на 2013–2014 роки; Щодо засад реалізації державної політики у сфері розвитку малого підприємництва в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ економічної стратегії (З.С. Варналій, Т.Г. Васильців) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1596/>.
2. Базилевич В.Д. Державні фінанси : навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
3. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? / И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1994. – 384 с.
4. Боцьора Л.О. Поняття та структура фінансового механізму розвитку малого підприємництва / Л.О. Боцьора // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – Випуск 31. – Ч. 1. – С. 82-86.
5. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво / З.С. Варналій. – Київ : Знання України, 2015. – 463 с.
6. Варналій З.С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С.49-54.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Підсумки діяльності банків [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Асоціації українських банків. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=6476.
9. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.